

Tadeusz Miller, Stefan Szostkiewicz

Z pracy ośrodków socjologicznych w Jugosławii

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 15/2, 160-164

1961

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

osobowa komisja działająca przy Fundacji Forda. Poszczególne uniwersytety zgłaszają swoich kandydatów, co traktowane jest tylko jako propozycja.

Wśród stypendystów, którzy odbyli staż w Ośrodku, widzimy nazwiska takich socjologów, jak Parsons, Lipset, Shiels, Selznick, Coser, Laswell. Z europejskich uczonych stypendystami Ośrodka byli m. in. Rokkan i Crozier.

Piszący niniejsze sprawozdanie był pierwszym stypendystą z Polski w r. 1959/1960. W 1960/61 r. znajdowali się tam prof. J. Szczepański i prof. J. Kuryłowicz.

Stefan Nowakowski

Z PRACY OŚRODKÓW SOCJOLOGICZNYCH W JUGOSŁAWII

Autorzy niniejszego sprawozdania przebywali w miesiącu październiku 1960 r. w Jugosławii w ramach umowy o współpracy naukowej między Instytutem Filozofii i Socjologii PAN a Instytutem Nauk Społecznych w Belgradzie. Celem wyjazdu było zapoznanie się z badaniami prowadzonymi w Jugosławii nad jugosłowiańską klasą robotniczą i podzielenie się doświadczeniami uzyskanymi w toku podobnych badań prowadzonych w Polsce.

Zadaniem naszego sprawozdania jest przedstawienie organizacji i pracy 3 instytucji prowadzących socjologiczne badania empiryczne w Jugosławii, a mianowicie Wydziału Socjologicznego Instytutu Nauk Społecznych w Belgradzie, Instytutu Zarządzania Społecznego w Zagrzebiu i Instytutu Socjologicznego Uniwersytetu Ljublińskiego w Ljublanie. Dokładniejsza relacja o wszystkich 3 wymienionych instytucjach i wszystkich prowadzonych przez nie badaniach musiałaby oczywiście przekroczyć ramy krótkiego omówienia. Z konieczności więc ograniczymy się tylko do podania ogólnej charakterystyki tych instytucji, nieco więcej uwagi poświęcimy niektórym badaniom dotyczącym klasy robotniczej, a jedno z ciekawszych naszym zdaniem badań zreferujemy możliwie szczegółowo.

Instytut Nauk Społecznych w Belgradzie powstały w 1957 r. jest placówką skupiającą dużą liczbę pracowników naukowych. Statut Instytutu wymienia cztery jego podstawowe zadania: 1) naukowe badania zjawisk społecznych w Jugosławii i świecie współczesnym, inspirowanie i organizowanie studiów nad problemami nauk społecznych, opracowywanie i doskonalenie metod badawczych w naukach społecznych; 2) doskonalenie kadr naukowych i przygotowanie młodych kadr w dziedzinie nauk społecznych; 3) publikowanie rezultatów prac naukowo-badawczych, tak własnych jak i obcych, będących poważnymi osiągnięciami w dziedzinie nauk społecznych w Jugosławii; 4) rozwijanie współpracy naukowej z odpowiednimi instytucjami, organizacjami i pojedynczymi osobami, które zajmują się badaniami społeczeństwa i naukami społecznymi w Jugosławii i za granicą.

Zadania te są realizowane przez 7 wydziałów Instytutu, mianowicie: Wydział Nauk Politycznych i Prawnych, Wydział Socjologii, Wydział Nauk Ekonomicznych, Wydział Nauk Historycznych, Wydział Podstaw Myśli Socjalistycznej, Wydział Filozofii Współczesnej, Wydział Dokumentacji.

Pracami Wydziału Socjologii kieruje Rada Naukowa, w skład której wchodzi wybitni pracownicy naukowci i działacze społeczni. Dyrektorem Wydziału jest prof. dr Jože Goričar, jego zastępcą prof. dr Ilja Stanojčić.

Pracownicy naukowci dzielą się na 3 kategorie: 1) specjaliści naukowci różnych dziedzin nauk społecznych (socjologii, etnografii, psychologii, statystyki itp.), 2) asystenci, 3) stypendyści naukowci (zdobywający kwalifikacje do stopnia asystenta).

Badania prowadzone są bądź indywidualnie, bądź zespołowo z uprzywilejowaniem jednak badań zespołowych. Oto niektóre tematy prac Wydziału Socjologii Instytutu: 1) Struktura społeczna i ruchliwość jugosłowiańskiej klasy robotniczej, 2) Samorząd robotniczy, jego struktura i funkcjonowanie, 3) Monografia Komuny Smederewo, 4) Monografia wsi Jalžabet, 5) Poglądy i aspiracje studentów, 6) Adaptacja kolonistów z Czarnej Góry w Wojewodinie, 7) Historia rozwoju klasy robotniczej w Wojewodinie, 8) Geneza klasy robotniczej w Macedonii. Prócz tego prowadzone są badania nad wolnym czasem, rodziną, młodymi robotnikami i inne.

O wiele mniejszą jednostką jest Instytut Zarządzania Społecznego w Zagrzebiu. Zajmuje się on badaniami struktury i funkcjonowania organów samorządu na różnych szczeblach — od rad robotniczych w przedsiębiorstwach poprzez terytorialne rady narodowe do najwyższych organów republikańskich. Jest ściśle powiązany ze szkołą działaczy samorządowych w Zagrzebiu. Instytut powstał niedawno i nie ma jeszcze specjalnych osiągnięć w badaniach socjologicznych. Pierwszym większym przedsięwzięciem naukowym jest obecnie prowadzone badanie uczestnictwa ludności pracującej w Warażdinie w organach samorządu robotniczego. Badanie to jako jedno z charakterystyczniejszych ze względu na tematykę i metodologię będzie nieco dalej szczegółowiej omówione.

I wreszcie Instytut Socjologii Uniwersytetu w Ljublanie. Jest on liczebnie najmniejszy, zatrudnia bowiem tylko kilku pracowników naukowych. Skupia jednak wokół siebie pracowników z innych instytucji i dzięki temu jak i dzięki wysokiemu poziomowi naukowemu, który reprezentują jego pracownicy, stanowi poważny ośrodek socjologiczny w Jugosławii. Jest to instytut uniwersytecki, spełniający m. in. funkcje dydaktyczne. Niezależnie od tego zajmuje się on problematyką teoretyczną i prowadzi samodzielne badania empiryczne, szczególnie w zakresie tzw. wolnego czasu. Na czele Instytutu stoi prof. Boris Ziherrl.

Wszystkie trzy wymienione placówki naukowe współpracują dość ściśle ze sobą. Pracownicy jednego instytutu są jednocześnie współpracownikami innego (np. prof. Boris Ziherrl jest jednocześnie członkiem Rady Naukowej Wydziału Socjologicznego Instytutu Nauk Społecznych w Belgradzie), w wypadkach zaś, gdy badania obejmują swym zasięgiem więcej niż jedną republikę, część prac biorą na siebie pracownicy z danego terenu. Jak się wydaje, kierowniczą rolę w tej współpracy pełni jednak Instytut Nauk Społecznych w Belgradzie.

Wymienione instytuty naukowe utrzymują ożywione kontakty z zagranicznymi ośrodkami socjologicznymi. Większość pracowników naukowych przebywała na stażu naukowym za granicą, przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych i Francji. W ostatnim okresie przybrały na sile kontakty z polskimi socjologami.

Socjologia jugosłowiańska, a w szczególności badania empiryczne, nie mają zbyt długiej tradycji. Rozpoczęły się one na szerszą skalę dopiero niedawno, kilka lat temu. To rzutuje zarówno na tematykę badań, jak i na metody w nich stosowane. Chęć dowiedzenia się jak najwięcej o społeczeństwie, którego są członkami, i w jak najkrótszym czasie skłania socjologów jugosłowiańskich do bardzo ogólnego formułowania problemów, co może utrudnić ich pogłębione opracowanie. Zakres informacji zbieranych przy okazji jednego badania jest na ogół obszerny. Większość badań ma na celu opis i analizę procesów masowych zachodzących w społeczeństwie, a rezultaty tych badań, zgodnie z zamierzeniami badaczy, mają stanowić podstawę do uogólnień odnoszących się bądź do całego społeczeństwa jugosłowiańskiego, bądź do jego wielkich części składowych. Taki cel badań wymaga w pierwszym rzędzie zastosowania metod statystycznych i tak właśnie postępują jugosłowiańscy badacze. Wykorzystują oni z jednej strony dane państwowych organów

statystycznych, z drugiej strony, co ma miejsce w ogromnej większości wypadków, zbierają informacje drogą badań reprezentacyjnych (wywiady z kwestionariuszem lub ankietą). Jako przykłady takich badań mogą służyć 2 największe z obecnie prowadzonych badań empirycznych, a mianowicie badanie struktury społecznej i ruchliwości jugosłowiańskiej klasy robotniczej, prowadzone przez Instytut Nauk Społecznych w Belgradzie, i badanie uczestnictwa w organach samorządu robotniczego, prowadzone przez Instytut Zarządzania Społecznego w Zagrzebiu.

Cele badania zatytułowanego: „Struktura społeczna i ruchliwość klasy robotniczej Jugosławii” przedstawiają się następująco: 1) dać krótki opis historyczny genezy klasy robotniczej Jugosławii, 2) dać krótki opis dynamiki struktury społecznej klasy robotniczej od 1918 r. do dzisiaj, 3) szczegółowo zarejestrować, opisać i zanalizować wszystkie zmiany w strukturze klasy robotniczej od wyzwolenia do chwili obecnej z analizą czynników, które te zmiany wywołały.

Badania te mają na celu zarówno poznanie cech demograficznych badanej zbiorowości, jak i zdobycie informacji o stopniu i charakterze świadomości społecznej robotników. Zebrany materiał ma służyć za podstawę do weryfikacji hipotez dotyczących procesu integracji klasy robotniczej z całością społeczeństwa Jugosławii.

Oczywiście zasadniczą i najbardziej pracochłonną jest trzecia część ogólnego zadania. Materiał do niej ma być zebrany drogą wywiadów indywidualnych z 5 tysiącami robotników dobranych losowo z terenu całej Jugosławii i zatrudnionych w przemyśle i górnictwie, budownictwie i transporcie. Próbką została tak dobrana, aby byli w niej reprezentowani robotnicy ze wszystkich sześciu republik, ze wszystkich wyżej wymienionych dziedzin gospodarki narodowej i o wszystkich stopniach kwalifikacji.

Kwestionariusz zawiera 82 pytania. W większości są to pytania z skodyfikowanymi odpowiedziami. Wywiady przeprowadzało około 80 specjalnie wyszkolonych ankierów (byli oni szkoleni intensywnie w przeciągu tygodnia), rekrutujących się spośród studentów pochodzących z różnych republik (znajomość języka) w okresie październik—listopad 1960 r. Materiał zostanie opracowany na maszynach statystycznych i następnie poddany analizie. W badaniu biorą udział wszyscy pracownicy naukowcy Wydziału Socjologii Instytutu Nauk Społecznych w Belgradzie.

Drugie badanie: „Uczestnictwo załóg pracowniczych w organach samorządu robotniczego”, omówimy nieco szczegółowiej. Badanie to, którym z ramienia Instytutu Zarządzania Społecznego w Zagrzebiu zajmują się dwaj pracownicy naukowcy: Stevo Matić i Mirjana Poček, ma na celu weryfikację 12 hipotez opartych bądź na przesłankach teoretycznych, bądź na doświadczeniu działaczy społecznych, a mianowicie:

1) uczestnictwo zależy od poziomu wykształcenia kolektywu (im wyższe ogólnie wykształcenie kolektywu, tym wyższy stopień uczestnictwa w organach samorządu robotniczego);

2) uczestnictwo zależy od długości stażu pracy kolektywu w danym przedsiębiorstwie (im dłuższy na ogół staż pracy kolektywu, tym wyższy stopień uczestnictwa);

3) uczestnictwo zależy od branży, do której należy przedsiębiorstwo (np. branża metalowa charakteryzuje się wyższym stopniem uczestnictwa niż budownictwo);

4) uczestnictwo zależy od miejsca zamieszkania w mieście lub poza miastem (wyższy stopień uczestnictwa wśród mieszkańców miast);

5) uczestnictwo zależy od formalnej przynależności do organizacji społecznych;

6) uczestnictwo zależy od znajomości przepisów prawa pracy;

- 7) uczestnictwo zależy od poprzednio pełnionych funkcji w samorządzie robotniczym;
- 8) uczestnictwo zależy od systemu płac w przedsiębiorstwie;
- 9) uczestnictwo zależy od subiektywnego sądu poszczególnych członków kolektywu o stopniu ich niezależności i samodzielności w miejscu pracy;
- 10) uczestnictwo zależy od stopnia zadowolenia poszczególnych członków kolektywu z pracy na danym stanowisku;
- 11) uczestnictwo zależy od stosunków między samymi robotnikami i pomiędzy robotnikami a nadzorem;
- 12) uczestnictwo zależy od ekonomicznego stanu i osiągnięć przedsiębiorstwa i sytuacji przedsiębiorstwa w komunie¹.

Uczestnictwo rozumiane jest tutaj bardzo szeroko, jako zainteresowanie problemami techniczno-ekonomicznymi przedsiębiorstwa przejawiające się w znajomości tych problemów i czynnym udziale w ich rozwiązywaniu (poza normalnymi czynnościami wynikającymi z umowy o pracę).

Jako teren badań wybrano miasto Warażdin w północnej Chorwacji, liczące około 30 tys. mieszkańców, a wraz z otaczającymi go wsiami i osiedlami, z których duża liczba mieszkańców dojeżdża do pracy do Warażdinu (przeważnie na rowerach), ok. 58 tys. Miasto ma charakter przemysłowy — znajduje się w nim kombinat włókienniczo-konfekcyjny „Wartex” zatrudniający 6 tys. osób, poza tym zakłady przemysłu maszynowego, budowlanego i spożywczego — łącznie przeszło 12,5 tys. ludzi zatrudnionych jest w przemyśle.

W pierwszym etapie badań zebrano dane dotyczące sytuacji ekonomicznej poszczególnych przedsiębiorstw w Warażdinie, pracy rad robotniczych w tych przedsiębiorstwach (na podstawie dokumentów i opinii władz terenowych) itp. Etap ten stanowił wstęp do zasadniczej części badań polegającej na zebraniu materiału przy pomocy wywiadów indywidualnych z członkami załóg poszczególnych przedsiębiorstw. Postanowiono przeprowadzić 500 takich wywiadów. Dla doboru informatorów zastosowano losowanie, z tym że w pierwszym etapie wylosowano przedsiębiorstwa, w których miano przeprowadzać badania, a następnie z tych przedsiębiorstw wylosowano poszczególnych pracowników. W rezultacie badania przeprowadzono w 16 przedsiębiorstwach małych, zatrudniających do 30 pracowników, i w 7 przedsiębiorstwach większych. Próbkę z małych przedsiębiorstw stanowiły 50% ogólnej liczby zatrudnionych w tych przedsiębiorstwach. Próbkę z dużych przedsiębiorstw były także proporcjonalne do ogółu zatrudnionych w tych przedsiębiorstwach, jakkolwiek stanowiły oczywiście mniejszy odsetek.

Wywiady z kwestionariuszem przeprowadzało 13 ankieterów dobranych starannie spośród 60 dyplomantów Szkoły Działaczy Samorządowych w Zagrzebiu. Pcsiadali oni pewne wykształcenie w zakresie psychologii i socjologii przemysłu nabyte w szkole, a prócz tego zostali bardzo szczegółowo poinstruowani o sposobie przeprowadzania zleconych im wywiadów.

Kwestionariusz zawiera 107 pytań. Mała część z nich jest otwarta, większość to pytania ze skodyfikowanymi odpowiedziami. Dla wielu pytań wymagane jest nie tylko wybranie jednej z możliwych odpowiedzi, ale i uzasadnienie takiego wyboru. Pytania dotyczą: 1) pewnych cech obiektywnych informatora, takich jak cechy demograficzne, warunki materialne, staż pracy itp., 2) stopnia poinformowania o przedsiębiorstwie, jego strukturze i sytuacji ekonomicznej, uprawnieniach robotników i kierownictwa itp., 3) postaw wobec pracy, samorządu robotniczego,

¹ Komuna — jednostka terytorialno-gospodarcza, obejmująca miasto i jego najbliższy rejon.

organizacji społeczno-politycznych itp., 4) aspiracji, 5) zachowania się w pewnych bliżej sprecyzowanych sytuacjach, które mają lub mogłyby mieć miejsce w przedsiębiorstwie.

Przeciętny czas trwania wywiadu — ok. 1 godziny. Każdy ankieter przeprowadzał mniej więcej 4 wywiady dziennie. W czasie naszego pobytu w Zagrzebiu ten etap badań był w toku realizacji.

Badania typu wyżej omówionych są bardzo pracochłonne, a co za tym idzie i kosztowne. Wymagają także odpowiedniej sprzyjającej atmosfery, tzn. przychylnego ustosunkowania się władz i społeczeństwa. Z tego co zaobserwowaliśmy, można wnosić, że badania empiryczne jugosłowiańskich socjologów, jako skierowane na wyjaśnienie bardzo doniosłych z praktycznego punktu widzenia problemów, cieszą się wyraźnym poparciem tak centralnych władz, jak i różnych organizacji i instytucji społecznych na rozmaitych szczeblach. Instytucje te z jednej strony finansują badania i pomagają w ich organizacji, z drugiej starają się drogą propagandy i uświadczenia ich znaczenia stworzyć w społeczeństwie przychylną dla nich atmosferę, co jest warunkiem *sine qua non* osiągnięcia pomyślnych rezultatów. Czy i o ile im się to udaje, trudno jeszcze odpowiedzieć. Większość badań, z którymi zapoznaliśmy się, jest w toku i nie znane są ich wyniki. Wydaje się jednak, że jeżeli nawet pewna nieufność, zrozumiała zresztą wobec braku tradycji takich badań, istniałaby wśród części społeczeństwa, to szeroki rozmach i przychylny stanowisko władz potrafią tę sytuację dość szybko zmienić.

Tadeusz Miller, Stefan Szostkiewicz

INSTYTUT WŁOSKI DLA ZAGADNIEŃ AFRYKI. ISTITUTO ITALIANO PER L'AFRICA, ROMA

Instytut Włoski dla Zagadnień Afryki powstał w 1956 r. W myśl statutu z 15 marca 1956 r. Instytut jest „narodowym ośrodkiem, którego celem jest zbieranie i gromadzenie dokumentacji, rozwój działalności włoskiej w Afryce, obserwacje, badania, studia oraz upowszechnianie wiedzy o Afryce w celu przygotowania do udziału w życiu, problemach i procesie rozwoju kontynentu afrykańskiego; Instytut służy wzrostowi stosunków gospodarczych i kulturalnych, rozwijaniu przyjaźni i współpracy włosko-afrykańskiej, w ramach akcji kierowanych przez rząd i przy udziale instytucji, organizacji i uczelni o podobnych celach”.

Opierając się na oficjalnym cyrkularzu Instytutu, podajemy o nim następujące informacje. Na czele Instytutu stoi rada administracyjna wybierana przez ogólne zgromadzenie członków na 3 lata. Poza prezesem i dwoma wiceprezesami w skład jej wchodzi 18 członków wybieranych spośród wybitnych osobistości: członków parlamentu, władz państwowych, profesorów uniwersytetów, przedstawicieli życia ekonomicznego. Z urzędu wchodzi do rady przedstawiciele ministerstw i różnych instytucji państwowych.

Z Instytutem współpracują komisje naukowe o charakterze konsultacyjnym; zajmują się one także badaniami w zakresie zagadnień Afryki. Obecnie działają w Instytucie następujące komisje: ekonomiczna, naukowo-kulturalna, etnograficzno-językowa oraz dla zagadnień Euroafryki.

Na czele Instytutu stoi sekretariat generalny, który kieruje pracami i badaniami Instytutu. Wśród biur Instytutu nadrzędne miejsce zajmuje biuro studiów. Biuro studiów inicjuje, organizuje i wykonuje prace o charakterze naukowym, kulturalnym, dydaktycznym i informacyjnym: zbiera informacje i dokumenty, orga-